

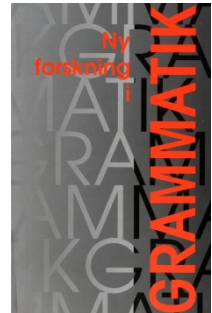
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Hypotakse og indlejring
- om systemisk funktionel lingvistik (SFL) og de tyske bisætninger

Forfatter: Alexandra Holsting

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 14, 2007, s. 105-124

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2007

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Hypotakse og indlejring – om systemisk funktionel lingvistik (SFL) og de tyske bisætninger

Alexandra Holsting

1. Indledning

Temaet for nærværende bidrag er det systemisk funktionelle taksisystem, primært kategorien hypotaktiske ekspansionsætninger og med særligt fokus på tysk. Behandlingen af dette emne er meget sparsom i SFL-litteraturen, idet der – SFLs generelle udbredelse til trods – kun findes få fremstillinger, der beskæftiger sig med tysk. I disse fremstillinger (fx Steiner & Teich (2004) og Petersen (under udarbejdelse)) ses der imidlertid en tendens til, at behandlingen af sætningsforbindelser ikke afgørende adskiller sig fra de beskrivelser, der findes af fx engelsk og dansk. De i det følgende fremlagte analyser tager derfor afsæt i de sidstnævnte.

I artiklen vil jeg tage udgangspunkt i to forhold, jeg finder problematiske i beskrivelsen; for det første at SFL-analysen ikke formår at gøre rede for grammatiske forskelle inden for gruppen af underordnede sætninger, for det andet at en funktionel forklaring på fænomenet taksis stort set er fraværende i SFL-litteraturen. Disse problemer vil blive introduceret og behandlet i afsnit (2), mens der i afsnit (3) fokuseres på de nævnte grammatiske forskelle, som de kommer til udtryk i tysk. I afsnit (4) vil jeg overveje, hvordan problemerne kan imødegås, mens afsnit (5) udgør konklusionen.¹

1. Tak til deltagerne i Sandbjergseminaret for diskussion af og konstruktive kommentarer til mit indlæg.

2. Sætningskomplekset og den logiske metafunktion

Inden for SFL beskrives sætningskompleksitet i lyset af sprogets logiske metafunktion. En central pointe i teorien er, at sprogets funktioner kan inddeles i tre overordnede grupper:

Den **ideationelle** (eller repræsentationelle): Sproget bruges til at formidle erfaringer af verden, til at beskrive begivenheder og tilstande og de størrelser, der er involveret i disse.

Den **interpersonelle**: Sproget bruges til at interagere med andre mennesker, og der findes forskellige grammatiske ressourcer, hvis primære formål er denne interaktion; således fx de forskellige sætningstyper, der tjener til at realisere forskellige ytringsfunktioner, forskellige modusadjunkter, der kan udtrykke afsenders vurdering, etc.

Den **tekstuelle**: Sproget råder over forskellige ressourcer, der tjener organiseringen af den enkelte sætning som meddelelse, fx konjunktionaladverbialers mulighed for at forbinde en sætning med en foregående, valget af startpunkt for den enkelte meddelelse etc.

Den ideationelle metafunktion splittes imidlertid ud i yderligere to subfunktioner, nemlig den eksperientielle og den logiske:

Den **eksperientielle** metafunktion vedrører de enkelte konfigurationer af processer, partipanter og cirkumstantialer, mens den **logiske** vedrører, hvordan disse konfigurationer forbindes og danner sekvenser. Grammatisk realiseres den enkelte konfiguration (typisk) som en sætning, mens sekvensen realiseres som et sætningskompleks. Det er værd at bemærke, at den logiske metafunktion således betragtes som ideationel (dvs. de logiske ressourcer ses som realiserende repræsentationel betydning).

Den logiske metafunktion træder i kraft ved sætningskomplekser. Et sådant er ifølge SFL-analysen en univariat struktur,² hvilket indebærer,

2. En univariat struktur defineres som en gentagelse af det samme funktionelle forhold (jf. Halliday & Matthiessen, 2004: 383), dvs. strukturen er dannet af flere af den samme type konstituent (jf. Andersen et al. 2001: 27), i dette tilfælde sætninger. I modsætning hertil står den

at ingen af sætningerne kan anses for at være konstituent i den anden. Dermed står sætningskomplekset i modsætning til sætninger, der indeholder såkaldte indlejrede eller nedrangerede sætninger. Disse foreligger i forbindelse med restriktive relativsætninger og med subjekt- og objektsætninger (dog ikke alle de sætninger, der traditionelt henregnes til objektsætninger):

- (1) Es ist eine große Freude, **dass du gekommen bist.**
(‘Det er en stor glæde, at du er kommet.’)
- (2) Er bedauerte, **dass er ihn nicht gesehen hatte.**
(‘Han var ked af, at han ikke havde set ham.’)
- (3) Eine Person, **die arbeitslos ist**, muss unglücklich sein.
(‘En person, der er arbejdsløs, må være ulykkelig’)

	<i>Er</i>	<i>bedauerte,</i>	<i>dass er ihn nicht gesehen hatte.</i>	
eksperientiel	Sanser	Proces		Fænomen
interpersonel	Subjekt	Finit	Prædikator	Komplement ³
tekstuel	Thema	Rhema		

Figur 1: Analyse af indlejret sætning

Her antages der altså én overordnet sætningsstruktur, der kan beskrives med henblik på brugen af eksperientielle, interpersonelle og tekstuelle ressourcer.

Til sætningskomplekser henregnes derimod fx:
Hypotakse:

- (4) Er sagte, dass er ihn nicht gesehen habe.
(‘Han sagde, at han ikke havde set ham.’)

multivariate struktur, der defineres som en konfiguration af forskellige funktionelle forhold (jf. Halliday & Mathiessen 2004: 384), dvs. en struktur dannet af forskellige typer konstituent, hvoraf hver enkelt type kun forekommer én gang (jf. Andersen et al. 2001: 27).

3. Inddelingen af den interpersonelle analyse i skraveret og ikke-skraveret afspejler SFL-analysens inddeling af de interpersonelle ressourcer i hhv. Modus og Residual.

- (5) Er weint, weil er unglücklich ist.
(‘Han græder, fordi han er ulykkelig.’)
- (6) Peter und Anne, die wir in Berlin getroffen haben, werden uns morgen besuchen.
(‘Peter og Anne, som vi har mødt i Berlin, besøger os i morgen.’)

Paratakse:

- (7) Er sagte: “Ich habe ihn nicht gesehen”.
(‘Han sagde: “Jeg har ikke set ham.”’)
- (8) Peter und Anne werden uns morgen besuchen, und dann fahren wir alle nach Hamburg.
(‘Peter og Anne besøger os i morgen, og så tager vi alle til Hamburg.’)
- (9) Peter und Anne wollten uns morgen besuchen, aber sie sind leider krank geworden.
(‘Peter og Anne ville besøge os i morgen, men de er desværre blevet syge.’)

	<i>Er</i>	<i>weint</i>	<i>weil</i>	<i>er</i>	<i>unglücklich</i>	<i>ist.</i>	
logisk	α		$x\beta$				
eksp	Aktør	Proces		Bærer	Attribut	Proces	
interp	Subjekt	Finit	Præd	Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
tekst	Thema	Rhema		Thema	Rhema		

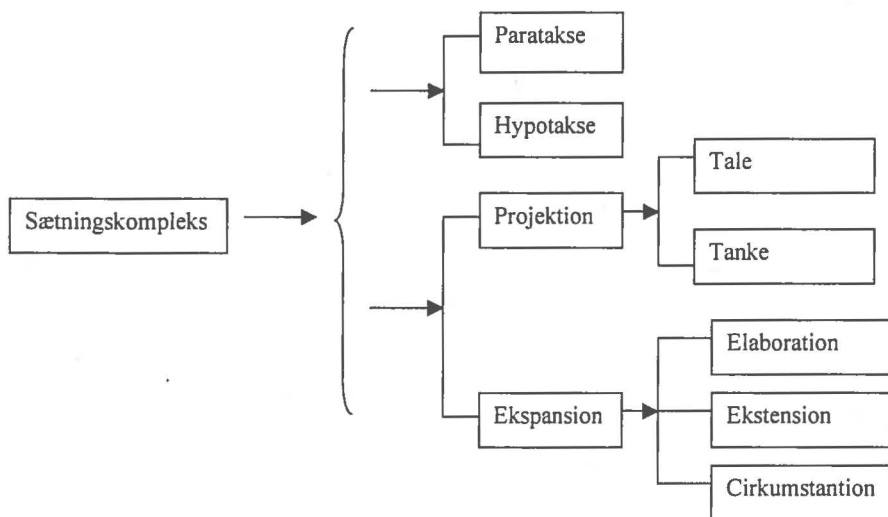
Figur 2: Analyse af sætningskompleks

Her analyseres altså to separate sætningsstrukturer, både hvad angår de cksperentielle, interpersonelle og tekstuelle ressourcer. Dog ses der, hvad angår de tekstuelle ressourcer i sætningskomplekset, forskellige analysestrategier i SFL-litteraturen. Således vælger Halliday & Matthiesen (2004: 392ff.) og Andersen & Smedegaard (2005: 207) at analysere foranstillede hypotaktiske sætninger som Thema, mens resten af sætningskomplekset (den overordnede sætning) anses for Rhema. Er den hypotaktiske sætning derimod efterstillet, analyseres – som ovenfor – i

to separate strukturer. Petersen (under udarbejdelse) vælger både ved foranstilling og efterstilling at analysere den hypotaktiske sætning som del af en samlet Thema-Rhema-struktur. Mens den overordnede antagelse i SFL-litteraturen er, at sætningskomplekset forener to selvstændige sætningsstrukturer til en univariat struktur, ses der i forbindelse med Thema-Rhema en tendens til at opfatte det hypotaktiske sætningskompleks som en multivariat struktur.

Den logiske metafunktion opererer i to grammatiske systemer. Det indebærer, at man ved sammenstilling af sætninger træffer to simultane valg: i det logikosemantiske system er der tale om et valg mellem ekspansion og projektion, i taksissystemet mellem paratakse og hypotakse.

Projektion dækker over tale- og tankegengivelse, dvs. de tilfælde hvor der i den ene sætning optræder en mental eller verbal proces, der så projicerer den anden sætning. Dermed sammenstilles to forskellige realitetsniveauer i sætningskomplekset. Ved ekspansion forholder begge sætninger sig til samme realitetsplan, idet den ene sætning udvider den andens betydning.

Model 1: De logiske systemer (grammatik)

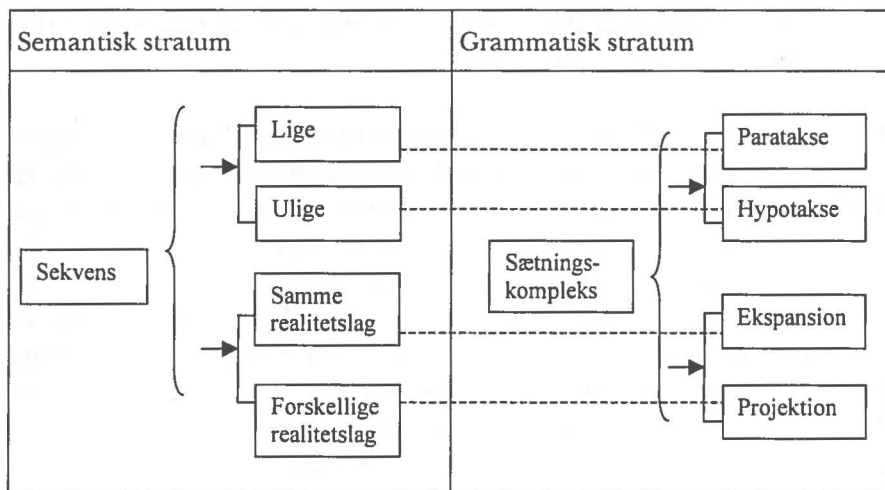
Inden for det logikosemantiske system kan valgene specificeres yderligere, idet projektion kan inddeles i projektion af tanke og projektion af tale, og ekspansionen kan inddeles i elaboration, ekstension og enhancement/cirkumstantion:

		Paratakse	Hypotakse
Projektion	Tale	Er sagte: "Ich bin krank." (‘Han sagde: "Jeg er syg".’)	Er sagte, er sei krank. (‘Han sagde, han var syg.’)
	Tanke	Er dachte: "Ich bin krank." (‘Han tænkte: "Jeg er syg."’)	Er dachte, er sei krank. (‘Han tænkte, han var syg.’)
Ekspansion	Elaboration	Er war krank, d.h. er konnte nicht kommen. (‘Han var syg, dvs. han kunne ikke komme.’)	Er war krank, was alle bedauerten. (‘Han var syg, hvad alle var kede af.’)
	Ekstension	Er ist krank, aber sie ist gesund. (‘Han er syg, men hun er rask.’)	Er ist krank, während sie gesund ist. (‘Han er syg, mens hun er rask.’)
	Cirkumstantion	Er bleibt zu Hause, denn er ist krank. (‘Han bliver hjemme, for han er syg.’)	Er bleibt zu Hause, wenn er krank ist. (‘Han bliver hjemme, hvis han er syg.’)

Figur 3: Taksis og logikosemantik

Mens valget i det logikosemantiske system semantisk forklares som valget mellem ‘tilhørende forskellige realitetslag’ og ‘tilhørende samme realitetslag’, forklares taksisvalget som en realisering af betydningen ‘lige semantisk vægtning’ over for ‘ulige semantisk vægtning’ (jf. Halliday & Matthiessen, 1999: 266).

Relationen mellem det semantiske og det grammatiske stratum i SFL-modellen er karakteriseret ved præselektion, dvs. et givet semantisk valg præselekterer et givet grammatisk valg. I forhold til taksissystemet vil dette altså indebære, at ‘lige semantisk vægtning’ præselekterer paratakse og ‘ulige semantisk vægtning’ præselekterer hypotakse:

Model 2: De logiske systemer (semantik og grammatik)

Ledsætninger eller indlejrede sætninger er som nævnt ikke et fremmed begreb i SFL-analysen, men som eksemplerne viser, omfatter kategorien ikke det, der traditionelt betegnes som adverbialsætninger (som i eksempel (5)). Disse er i SFL-beskrivelsen omfortolket til ekspansive hypotaktiske sætninger. Matthiessen & Thompson skriver:

In many traditional grammars, we only have two categories at our disposal, embedding and clause combining by coordination. They are usually simply called subordination and coordination. Given that only 'subordination' and 'coordination' have been available as analytic tools to many grammarians, it is perhaps not surprising that they have tried to force [de følgende eksempler] into the subordination model by calling them adverbials. (Matthiessen & Thompson 1987: 282)

Eksemplerne, der sigtes til, er:

- (10) I made an appointment with the best hand surgeon in the valley to see **if my working activities were the problem**.
- (11) ... the end result is no use of thumbs **if I don't do something now**.

- (12) **Before leaving Krishnapur to escort his wife to Calcutta...**, the Collector took a strange decision.

Ifølge Matthiessen & Thompson er den traditionelle grammatik tvunget til at behandle alle underordnede sætninger som ledsætninger og dermed alle dem, der ikke er komplementer, som adverbialer, hvorved de mange forskelle, der er på underordnede sætninger, ignoreres. Man formår således ikke på hensigtsmæssig vis at skelne mellem 'grammatical class' og 'grammatical function', idet fx alle tyske VF-sætninger hævdes at have identisk funktion (som ledsætninger) (Matthiessen & Thompson, 1987: 285).⁴ I stedet foreslår Matthiessen & Thompson (og langt de fleste SFL-beskrivelser i øvrigt) en analysemodel, der betragter alle ikke-komplementsætninger som hypotaktisk tilknyttet uden ledfunktion.

SFL-analysen formår imidlertid ikke at gøre rede for, hvorfor hypotaktiske ekspansionssætninger på visse områder optræder som en uhomogen gruppe. Således skriver Matthiessen (1995: 197), at *participanter* og *cirkumstantialer* i kraft af deres status som eksperientielle elementer i sætningsstrukturen kan optræde som sætningskløvnings tema. Eftersom den hypotaktiske ekspansionssætning ikke er indlejret, er den heller ikke et element i den eksperientielle sætningsstruktur (som vist i analysen ovenfor), men ikke desto mindre konstaterer Matthiessen andetsteds (1995: 157), at nogle hypotaktisk relaterede sætninger kan optræde som sætningskløvnings tema, fx:

- (16) **When we were about to leave** we discovered that Waldo was missing.

- (16a) It was **when we were about to leave** that we discovered that Waldo was missing.

4. På baggrund af det finite verbums placering i sætningen inddeles de finite sætninger i tysk generelt i tre topologisk definerede grupper: V1 (finitet på sætningens førsteplads, (13)), V2 (finitet umiddelbart efter første sætningsled (konjunktioner undtaget), (14)) og VF (finitet til slut i sætningen, dog med mulighed for at udskille tunge sætningsled, (15)):

(13) Er **hat** das Buch gelesen. ('Han har læst bogen.')

(14) **Hat** er das Buch gelesen? ('Har han læst bogen?')

(15) (Es ist egal,) ob er das Buch gelesen **hat** (, das ich ihm gegeben habe). ('(Det er ligegyldigt,) om han har læst bogen (, som jeg har givet ham).')

Matthiessen skriver hertil:

More specifically, this is not an option with elaboration and extension, but it is possible with a number of enhancing [dvs. cirkumstantion] types. (Matthiessen 1995: 157-8).

Dette giver imidlertid ikke anledning til overvejelser om, hvorfor det kunne forholde sig sådan, og heri ligger for mig at se et centralt problem for SFL-analysen; i forsøget på at udrydde én unuanceret måde at betragte subordinerede sætninger på, erstatter man denne med en anden unuanceret måde. Den traditionelle opfattelse, sådan som Matthiessen & Thompson gengiver den, rummer ikke mulighed for at forklare forskellene inden for gruppen af sætninger, der kategoriseres som indlejrede, mens SFL-analysen ikke formår at gøre rede for de forskelle, der er inden for gruppen af hypotaktiske ekspansionssætninger.

I forbindelse med taksis står man, hvis man skal tage det systemiske og det funktionelle alvorligt, over for to overordnede spørgsmål:

1. Hvornår foreligger der et valg mellem paratakse og hypotakse? Hvis betydning opstår gennem valg, som SFL hævder, er det vigtigt, at valget, der postuleres, er meningsfuldt.

2. Hvilken betydning realiseres gennem dette valg? Et meningsfuldt valg vil ikke blot sige et valg mellem V2- og VF-sætninger (da dette jo netop ville være at sætte lighedstegn mellem 'grammatical class' og 'grammatical function'), men et valg mellem forskellige betydninger.

Derudover vil det bestemt være en fordel, hvis man kan redegøre for de grammatiske forskelle, der er inden for fx hypotakse, bl.a. for hvorfor nogle hypotaktiske sætninger kan optræde som sætningskløvningsthema, og andre ikke kan.

For mig at se formår SFL-analysen kun at besvare disse to spørgsmål overfladisk. Svaret på det første spørgsmål bliver, at der foreligger et valg mellem paratakse og hypotakse i alle de tilfælde, hvor en subordineret sætning i en sætningskombination ikke er en subjekt-, objekt- eller restriktiv relativsætning. I alle disse tilfælde kunne vi principielt have

valgt parataksen. Svaret på det andet spørgsmål bliver, at valget realiserer betydningen lige/ulige, der altså skal ses som ideationel betydning. Hvordan denne modsætning har at gøre med 'udlægning af forhold i verden', forbliver dog temmelig uklart.

3. Tysk sætningskompleksitet

Også i tysk er det muligt at iagttage forskellige grammatiske forhold i forbindelse med det, der af SFL-analysen vil blive karakteriseret som hypotaktisk ekspansion. Et taknemmeligt eksempel herpå udgør de underordnede kausalsætninger indledt af henholdsvis *da* og *weil*, men det skal understreges, at jeg mener, at lignende forskelle kan iagttages i sætninger indledt af andre subjunktionaler såsom *als*, *bevor*, *nachdem*, *so dass*, *wenn*, *während* osv.

Eksemplet er taknemmeligt, fordi tysk råder over to kausale subjunktionaler (*da*, *weil*) samt et kausalt konjunktionale (*denn*):

- (17) Er fuhr nach Hause, weil er krank war.
(‘Han tog hjem, fordi han var syg.’)
- (18) Er fuhr nach Hause, da er krank war.
(‘Han tog hjem, da han var syg.’)
- (19) Er fuhr nach Hause, denn er war krank.
(‘Han tog hjem, for han var syg.’)

SFL-analysen vil se ud som følger:

<i>Er</i>	<i>fuhr</i>	<i>nach Hause</i>	<i>weil</i>	<i>er</i>	<i>krank</i>	<i>war</i> .		
α			xβ					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
Aktør	Proces		Cirk		Bærer	Attribut	Proces	
Thema	Rhema			Thema	Rhema			

<i>Er</i>	<i>fuhr</i>	<i>nach Hause</i>	<i>da</i>	<i>er</i>	<i>krank</i>	<i>war</i> .		
α			xβ					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Adjunkt	Præd	Finit
Aktør	Proces		Cirk		Bærer	Attribut	Proces	
Thema	Rhema			Thema	Rhema			

Er	fuhr	nach Hause	denn	er	war	krank.		
1			x2					
Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt		Subjekt	Finit	Præd	Adjunkt
Aktør	Proces	Cirk		Bærer	Proces		Attribut	
Thema	Rhema		Thema		Rhema			

Analysen angiver, at der er en forskel på *denn*-sætninger på den ene side og *da*- og *weils*-sætninger på den anden, men den formår ikke at redegøre for, om (og i så fald hvordan) der er forskel på *da* og *weils*-sætninger. At der imidlertid er syntaktiske og semantiske forskelle i brugsbetingelserne for *da* og *weil*, fremgår af flere tyske grammatikker.⁵ Her skal anføres et udvalgt af de forskelle, der nævnes i Zifonun et al (1997):

Som svar på et *warum*-spørgsmål er kun en *weils*-sætning mulig:

- (20) Der spielfreie FC Viktoria Backnang ist der Sieger dieses Spieltages in der Fußball-Kreisliga A, Staffel 2. Warum? **Weil sich die Verfolger aus Welzheim und Kaisersbach die Punkte teilten.** (<http://www.bkz-online.de/modules/news/article.php?storyid=254447>) ('FC Viktoria Backnang, der ikke har spillet i dag, er vindere af dagens spillerunde i fodbold-kredsliga A, række 2. Hvorfor? Fordi forfølgerne fra Welzheim og Kaisersbach delte point. En tydelig 5-0-sejr fik SV Steinbach over TSV Althütte, der nu ligger sidst.')
- (20a) Warum? *Da sich die Verfolger die Punkte teilten.
- (20b) Warum? *Denn die Verfolger teilten sich die Punkte.

Kausalsætninger, der er koordineret med en kausal præpositionalfrase eller et kausalt adverbium, kan kun være *weils*-sætninger:

- (21) Es kommt immer wieder vor, dass sich jemand, der bereits Vorkenntnisse besitzt, **aus Bescheidenheit und weil er sich unterschätzt**, in einen Anfängerkurs einschreibt, und es später bereut. (Zifonun, 1997:2300)

5. Tak til Michael Herslund, Henning Nølke, Jan Lindschow og Rita Therkelsen for pointeringen af, at det ikke kun er tysk, der råder over flere kausale subjunktorer med forskelligt grammatisk og semantisk potentiale, men fx også fransk (*parce que*, *puisque*), spansk (*porque*, *ya que*) og dansk (*fordi*, *eftersom*).

(‘Det forekommer til stadighed, at en, som allerede har forkundskaber, af beskedenhed og fordi han undervurderer sig selv, lader sig indskrive på et begynderkursus og senere fortryder det.’)

(21a) ?...aus Bescheidenheit und da er sich unterschätzt...

(21b) *...aus Bescheidenheit und denn er unterschätzt sich...

Kun *weils*-sætningen kan lade sig repræsentere af et korrelat i den overordnede sætning:

(22) Im Tierreich belebt Konkurrenz nicht nur das Geschäft, sondern ebnet manchmal auch den Weg zum eigenen Nachwuchs: Wer anderen Männchen bei der Paarung den Vortritt lässt, erhöht die eigene Chance, ein Weibchen zu befruchten – und zwar **deswegen, weil die Spermienflüssigkeit des Vorgängers allen nachfolgenden Spermien das Vorankommen im Fortpflanzungstrakt erleichtert.**

(<http://www.wissenschaft.de/wissen/news/271087.html>)⁶

(‘I dyreriget fremmer konkurrence ikke blot forretningen, men baner også vejen for ens egne efterkommere: Den, der lader andre hanner komme først ved parringen, forhøjer sin egen chance for at befrugte hunnen – og det skyldes, at forgængerens spermvæske gør det nemmere for de efterfølgende sædceller at komme frem i forplantningsorganerne.’)

(22a) * und zwar deswegen, da sie das Vorankommen der Anderen erleichtert.

(22b) *und zwar deswegen, denn sie erleichtert das Vorankommen der Anderen.

Weils-sætninger kan stå i en grads- eller negationspartikels fokus:

(23) Eine Unterschicht-Debatte wie in Deutschland ist in den USA schwer vorstellbar: **Nicht weil die Realität so unterschiedlich wäre, sondern weil sie anders betrachtet wird.** Amerika sieht sich als dynamische Aufsteiger-gesellschaft, in der ein begabter,

6. Her er både korrelat og *weils*-sætning placeret i Nachfeld, men korrelatet kan også placeres i Mittelfeld, fx: (22') Er fuhr deswegen nach Hause, weil er krank war.

aktiver Bürger alles erreichen kann. (<http://www.tagesspiegel.de/politik/archiv/23.10.2006/2851633.asp>)⁷

(‘En underklassedebat som den i Tyskland er svær at forestille sig i USA: ikke fordi realiteterne ville være så forskellige, men fordi de betragtes anderledes. Amerika ser sig selv som et dynamisk oprykningssamfund, hvor en begavet, aktiv borger kan opnå alt.’)

(23a) *...Eine Debatte ist schwer vorstellbar: nicht da die Realität so unterschiedlich wäre, sondern da sie anders betrachtet wird.

(23b) *...Eine Debatte ist schwer vorstellbar: nicht denn die Realität wäre so unterschiedlich, sondern denn sie wird anders betrachtet.

Weil kan stå i skopus for modaladverbialer:

(24) Wer eine bombenfreie Tasche dabei hatte, bekam seine Akkreditierung ausgehändigt und konnte am roten Teppich mit ansehen, wie der Ex-Fußballprofi Thomas Helmer auflief; irgendjemand sang: “Lukas Podolski!”. Helmer tat so, als würde er seine Gattin Yasmina Filali in den Hals beißen, **vielleicht, weil die in ihrem lila Kleidchen aussah wie ein Schokoriegel**. (<http://www.stern.de/unterhaltung/tv/:Deutscher-Fernsehpreis-Stelldichein-TV-Prominenz/574556.html>)

(‘De, der havde en bombefri taske med, fik deres akkreditering udleveret og kunne se, hvordan den tidligere professionelle fodboldspiller Thomas Helmer måtte stoppe op; en eller anden sang: “Lukas Podolski!” Helmer lod som om han ville bide sin kone Yasmina Filali i halsen, måske fordi hun i sin lilla kjole så ud som en chokoladebar.’)

(24a) *...Er tat so, vielleicht da sie in ihrem lila Kleidchen aussah wie ein Schokoriegel.

(24b) *...Er tat so, vielleicht denn in ihrem lila Kleidchen sah sie aus wie ein Schokoriegel.

7. Også negationen kan placeres i Mittelfeld: (23’) Er fuhr nicht nach Hause, weil er krank war, sondern weil er müde war.

Zifonun et als forklaring på disse forskelle i brugsbetingelser er, at *weilsætningen* kan optræde som propositionsmodificerende, mens dette ikke er muligt for *da-* og *denn-sætninger* (1997: 2303).⁸ Dette medfører, at *weilsætningen* har mulighed for en stærkere syntaktisk integration i den overordnede sætning, en integration, der ikke er mulig for *da-sætningen* trods dens – topologisk signalerede – ubetinget underordnede status.

SFL-analysen formår at gøre rede for to ting vedr. kausal cirkumstantion, som den kommer til udtryk parataktisk ved hjælp af *denn* og hypotaktisk ved hjælp af *da* og *weil*:

1. Ligheder mellem *da-* og *weilsætninger*: Begge etablerer en kausal relation. Begge indleder VF-sætninger. Begge er uselvstændige sætninger.
2. Forskelle på *da-* og *weilsætninger* på den ene side og *denn-sætninger* på den anden. *Denn* indleder som konjunktionale en V2-sætning. *Denn-sætningen* har en til en vis grad selvstændig status.

Derimod formår analysen ikke at gøre rede for:

1. Forskellen på *da-* og *weilsætninger*. Med henblik på syntaktisk integration forholder de sig fundamentalt forskelligt.
2. Ligheden mellem *da-* og *denn-sætninger*. Trods den topologiske forskel opfører begge sig syntaktisk desintegreret. Denne lighed er selvfølgelig primært negativt begrundet, hvorfor den kan vise sig at være uden betydning.

Igen med det systemiske aspekt for øje forekommer det mig fornuftigere at postulere et valg i de tilfælde, hvor der både er ligheder og forskelle. Det ville således være mere hensigtsmæssigt at gøre rede for, hvordan *da-* og *denn-sætningen* adskiller sig fra hinanden, end for hvordan *weil-* og *denn-sætningen* adskiller sig. Dette fordrer imidlertid, at man skelner mellem underordnede sætninger på en måde, der ikke er mulig inden for SFL-analysens rammer.

8. Betegnelsen *weilsætning* vil i det følgende udelukkende sigte til denne type propositionsmodificerende kausalsætning og ikke til *weilsætninger* med anden skopus.

4. Flere slags subordination

Ideen om at operere med flere forskellige typer subordinerede sætninger, der adskiller sig med henblik på integration i en overordnet sætning, er ikke fremmed for tyske grammatiske fremstillinger. I flere af disse støder man på en skelnen mellem deciderede ledsætninger og sætninger, hvis tilknytning til den overordnede sætning karakteriseres som løse. Således skelner fx Fabricius-Hansen (1992) mellem en central kategori af underordnede sætninger, der opfører sig ligesom *weil*-sætningen, og en perifer kategori af underordnede sætninger, som ikke udviser samme integration i den overordnede sætning.

En lignende inddeling, der på samme vis berører de hypotaktiske ekspansionssætninger, ses hos Brandt (1996), der dog ikke skelner mellem central og perifer. Ifølge Brandt (1996: 216) beror forskellen på en *da*- og en *weil*-sætning på den informationsmæssige status, den underordnede sætning tilskrives. En underordnet sætning kan forholde sig på to måder: den kan realisere en selvstændig informationsenhed (*da*-sætningen) eller den kan sammen med den overordnede sætning udgøre en samlet informationsenhed (*weil*-sætningen). En sideordnet sætning (*denn*-sætningen) realiserer altid en selvstændig informationsenhed.

En informationsenhed definerer Brandt som en størrelse, der indholder én fokus-baggrund-inddeling. Størrelsen er fonetisk indikeret, idet en informationsenhed har en selvstændig intonationskontur og en accentueringsstruktur med én dominerende nuklearaccent.⁹ En underordnet sætning, der realiserer en selvstændig informationsenhed, vil således have en selvstændig intonationskontur, mens en underordnet sætning, der er del af en informationsenhed, vil være intonatorisk integreret i en overordnet sætning.

I de tilfælde, hvor der foreligger to informationsenheder, foreligger der også en 'kommunikativ vægtning' af disse. En lige – eller neutral

9. Informationsenheden er ikke et fremmed begreb for SFL, og Brandt henviser da også til Halliday (1967), idet hun dog anfører, at denne benytter termen om "kleinere prosodisch abgehobene Einheiten" (1996: 216). At inddrage informationsenheden i analysen er således som udgangspunkt ikke fremmed for SFL.

– vægtning indebærer, at informationsenhederne har samme status, og begge kan udgøre udgangspunktet for den videre diskurs. En ulige vægtning indebærer, at én information træder i baggrunden og ikke kan udgøre et sådant udgangspunkt. I de tilfælde, hvor der kun foreligger én informationsenhed, er det denne som samlet størrelse, der danner udgangspunktet.

Brandts tese er, at det kun er i det tilfælde, hvor et sætningskompleks indeholder to informationsenheder, vi kan postulere et valg mellem lige og ulige vægtning. Kun i det tilfælde, hvor en underordnet sætning realiserer en informationsenhed, kunne vi i stedet have valgt en sideordning og den dermed følgende lige vægtning.

Set i forhold til den systemiske tankegang ville Brandt således kun postulere et valg i de tilfælde, hvor den underordnede sætning realiserer en selvstændig informationsenhed, og hun ville hævde, at effekten af dette valg har at gøre med informationernes status i diskursen. Hvad angår de grammatiske forskelle på *da*- og *weil*-sætninger (se ovenfor), så kan disse i hvert fald delvist forklares som reflekser af, at *weil*-sætningen sammen med den overordnede sætning er underlagt én fokus-baggrundinddeling, mens dette ikke er tilfældet for *da*-sætningen.

Denne redegørelse for parataksen og hypotaksens funktioner forekommer mig mere dybdegående end SFL-analysens postulat om et valg mellem ideationel lighed og ulighed. Den forudsætter imidlertid en udskilning af de underordnede sætninger, der ikke er underlagt en vægtning, fordi de er integreret i én overordnet informationsenhed.

En anden tolkning af taksis, der delvist ligger i forlængelse af Brandts, indebærer, at valget mellem paratakse og hypotakse handler om tilskrivningen af illokutionært potentiale. Denne tolkning antydes ganske vist i SFL-litteraturen, om end der ikke drages analysemæssige konsekvenser heraf:

Distinktionen mellem frie [simplekssætninger og parataktisk ordnede sætninger] og bundne [underordnede sætninger i sætningskomplekser] sætninger er funktionelt motiveret. Således kan frie sætninger konstituere ytringsfunktioner og dermed træk i en

sproglig interaktion. De er direkte åbne for videre udveksling. Bundne sætninger kan derimod ikke konstituere direkte træk i en interaktion. (Andersen & Smedegaard 2005: 57)

I forlængelse heraf vil *denn*-sætninger have et forhandlingspotentiale, men igen er vi efter min mening tvunget til at skelne mellem forskellige typer subordinerede sætninger: ved *weil*-sætningen er det hele sætningsforbindelsen (eller mere specifikt: den kausale relation), der forhandles på én gang, mens det i *da*-sætningskomplekset kun er den overordnede sætning.

Hvis taksis handler om forhandlingspotentiale, så er min påstand – igen – at valget står mellem *denn* og *da*, men ikke mellem *denn* og *weil*.

Uanset om man postulerer, at valget mellem paratakse og hypotakse har at gøre med informationernes vægtning eller med sætningernes negotiabilitet, så lader dette valg sig ikke forklare specielt overbevisende som en realisering af ideationel betydning. For kort at vende tilbage til SFL-teoriens metafunktioner, så er det problematisk at anse taksissystemet som et grammatisk system, der har at gøre med realisering af ideationel lige- eller uligevægt. Denne modsætning er da også påfaldende uddybet i SFL-litteraturen (modsat mange andre semantiske kategorier), og det er ligeledes påfaldende, at fx Andersen & Smedegaards beskrivelse af den funktionelle forskel på frie og bundne sætninger ikke tager udgangspunkt i ideationel, men snarere i interpersonel betydning.

Mit forslag er derfor, at man betragter taksis som en tekstuel eller en interpersonel kategori, afhængigt af, om man fokuserer på informationernes vægtning i forhold til hinanden eller på de enkelte sætningers forhandlingspotentiale. Begge strategier kræver imidlertid en udskilning af de sætninger, der ikke er forbundet med, men snarere indlejret i en anden sætning.

Den indledningsvis skitserede uenighed om Thema-Rhema-analysen kan evt. ses som et signal om, at man inden for SFL i forhold til de tekstuelle ressourcer bevæger sig væk fra opfattelsen af sætningskomplekset som en helt igennem univariat struktur. Denne strategi løser imidlertid ikke det her skitserede problem ang. heterogenitet i

gruppen af hypotaktiske ekspansionssætninger, eftersom hypotaktiske ekspansionssætninger af både *da-* og *weil-*typen kan være foranstillet og dermed fungere som Thema i sætningskompleksets Thema-Rhema-struktur. Analyse-mæssigt skal problemet snarere finde sin løsning i en lignende opblødning i synet på de interpersonelle ressourcer, idet man må overveje at anse sætningsforbindelser med *weil*-sætninger og andre propositionsmodificerende sætninger som interpersonelt multivariate strukturer.

5. Konklusion

At *weil-* og *da-*sætninger som beskrevet ovenfor kan opføre sig forskelligt med henblik på syntaktisk integration i en anden sætning, skal man efter min overbevisning tage som et signal om, at underordnede sætninger rent faktisk kan have forskellig funktion, og det må være værd at overveje, om begge typer uden videre kan siges at være resultatet af et valg mellem paratakse og hypotakse. Vælger man, som det sker i SFL-analysen, at ignorere disse forskelle og blot lade alle underordnede sætninger, der ikke fungerer som valensfordrede størrelser, analysere som hypotakse, bliver valget mellem paratakse og hypotakse et tomt valg.

Igen: hvis man skal tage det systemiske og det funktionelle aspekt alvorligt, skal man selvfølgelig kunne gøre rede for, hvad man vælger imellem, og hvilke konsekvenser valget har. Ved udelukkende at fokusere på taksis som en realisering af ideationel betydning formår SFL-analysen ikke at gøre rede for, hvad oppositionen lige/ulige dækker over. Vælger man i stedet at se taksis som en realisering af interpersonel eller tekstuel betydning (eller evt. begge dele), når man efter min mening frem til en bedre beskrivelse. Dette kræver imidlertid, at man anerkender, at dette valg ikke omfatter alle underordnede ekspansionssætninger, men dermed bliver man også i stand til at forklare de ovennævnte forskelle som andet end tilfældige afvigelser.

Henvisninger

Andersen, T., U. H. Petersen & F. Smedegaard (2001). *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Andersen, T. H. & F. Smedegaard (2005). *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Brandt, M. (1996). Subordination und Parenthese als Mittel der Informationsstrukturierung, i Motsch (red.) *Ebenen der Textstruktur. Sprachliche und kommunikative Prinzipien*, Tübingen: Niemeyer, 211-240.
- Fabricius-Hansen, C. (1992). Subordination, i Hoffmann & Ludger (red.) *Deutsche Syntax. Ansichten und Aussichten*, Berlin: de Gruyter, 458-483.
- Halliday, M. A. K. (1967). Notes on transitivity and theme in English, *Journal of Linguistics* 3, 99-244.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (1999). *Construing Experience Through Meaning. A Language-based Approach to Cognition*. London: Cassell.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen (2004^s). *An Introduction to Functional Grammar* (3. udg.). London, New York, Sydney & Auckland: Arnold.
- Matthiessen, C. M. I. M. & S. A. Thompson (1989). The structure of discourse and "subordination", i Haiman, J. & S. A. Thompson (red.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 275-329.
- Matthiessen, C. M. I. M. (1995). *Lexicogrammatical Cartography. English Systems*. Tokyo: International Language Sciences Publishers.
- Petersen, U. H. (ms. under udarbejdelse): *Bedeutung, Funktion und Form*.
- Steiner, E. & E. Teich (2004). Metafunctional Profile for the Grammar of German, i Caffarel, A., J., R. Martin & C. M. I. M. Matthiessen (red.) *Language typology: a functional perspective*, Amsterdam: Benjamins, 139-184.
- Zifonun, G., et al. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin & New York: de Gruyter.

